

Юрчишина Ольга Анатоліївна
головний бібліотекар наукової бібліотеки
Вінницького національного медичного
університету імені М.І. Пирогова

КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ В НАУКОВІЙ РОБОТІ БІБЛІОТЕКИ ВНМУ ІМ. М.І. ПИРОГОВА

Із здобуттям Україною незалежності значно зріс у суспільстві інтерес до історії рідного краю. Чимало державних закладів, установ, громадських організацій розпочали активну роботу щодо виявлення, збереження, популяризації інформації краєзнавчої тематики. Особливе місце в цій діяльності займають бібліотеки вищих навчальних закладів, зокрема медичних, адже почуття патріотизму, знання історії рідного краю, повага до його видатних діячів – важлива складова виховання та навчання студентів – майбутніх лікарів, еліти української нації. Моя доповідь має на меті ознайомити з досвідом нашої бібліотеки в царині медичного краєзнавства, а також, можливо, залучити до співпраці учасників заходу.

Історія університету та медицини Вінниччини має глибокі традиції, значні здобутки. Широко відомі у всьому світі імена творців історії медицини нашого краю: мікробіолога й біохіміка, лауреата Нобелівської премії в галузі фізіології та медицини Зельмана-Абрахама (Соломона Абрамовича) Ваксмана; видатного хірурга й анатома Миколи Івановича Пирогова; нейрофізіолога, академіка НАН України Пилипа Миколайовича Серкова; відомого терапевта, професора Бориса Соломоновича Шкляра; видатного епідеміолога Володимира Костянтинівича Високовича; українського мікробіолога, епідеміолога Данила Кириловича Заболотного та багатьох інших.

Наукова бібліотека – один із структурних підрозділів університету, невід’ємна ланка медичної науки й освіти, важливим аспектом діяльності якої є медичне краєзнавство. Значного поліпшення ця робота досягла внаслідок

кооперації та координації роботи з іншими бібліотеками Вінниччини й України, різними установами та організаціями, науковцями та краєзнавцями. Тісні контакти бібліотека налагодила із Державним архівом Вінницької області, працівники якого активно сприяють розширенню краєзнавчого напрямку роботи в бібліотеці, а також з Вінницькою обласною універсальною науковою бібліотекою ім. К.А. Тімірязєва, обласною науковою медичною бібліотекою, обласним краєзнавчим музеєм, Національним музеєм-садибою ім. М.І. Пирогова, обласним відділенням Спілки письменників України, окремими видавництвами, багатьма іншим установами та організаціями, краєзнавцями. Бібліотека – постійний учасник Міжнародних краєзнавчих науково-практичних конференцій, які відбуваються на базі ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, щорічних фестивалів української книги у Феодосії, до програми роботи яких входять Дні краєзнавчої книги, Дні бібліотек та бібліотекарів.

Поряд із традиційними технологіями в роботі використовуються новітні комп'ютерні. Краєзнавча діяльність бібліотеки спрямована на створення регіональних ресурсів у текстовому й електронному вигляді, забезпечення доступу до краєзнавчої інформації через мережу Інтернет (у бібліотеці є можливість скористатись WI-FI), до краєзнавчих матеріалів на різних носіях інформації. Підготовлено книжково-ілюстративні та віртуальні виставки: «Легенда століття» (до 105-ї річниці від дня народження П.М. Серкова (1908-2011)), «Родом з Вінниччини» (до 125-ої річниці від дня народження Зельмана Ваксмана (1888-1973)), «Степан Руданський (1834–1873). Лікар, поет, гуманіст» (до 180-річчя від дня народження).

У жовтні 2013 р. у фойє медичного університету відбулась презентація книжково-ілюстративної виставки «Легенда століття» до 105-ї річниці від дня народження П.М. Серкова (1908-2011), всесвітньо відомого вченого-нейрофізіолога, доктора біологічних наук, професора, академіка НАН України, який свого часу очолював кафедру нормальної фізіології Вінницького медичного інституту (нині – університет). На виставці були представлені архівні та фотоматеріали, праці академіка, цікаві факти з його життя та

наукової діяльності. Про свого учителя, видатного вченого розповів ректор ВНМУ ім. М.І. Пирогова В.М. Мороз. Багато теплих слів пролунало з вуст племінниці академіка, професора Валентини Костянтинівни Серкової, співробітників кафедри фізіології, ін. викладачів вузу, студентів.

В пригоді стає електронний каталог. У 2013 р. створено політематичну БД, яка є складовою частиною довідково-пошукового апарату бібліотеки, однією із ланок автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи. Вона включає аналітичні записи з періодичних видань, збірників, багатотомних видань, тощо. Значна частина матеріалів, що входять до бази даних – краєзнавчого характеру незалежно від їх місцезнаходження: використовуються фонди наукової бібліотеки та архіву Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова, Державного архіву Вінницької області, Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені К.А. Тімірязєва, Вінницької обласної наукової медичної бібліотеки, ін.

Розроблений перелік предметних рубрик дозволяє розкрити зміст документа та полегшує його автоматизований пошук, створює інформаційний комфорт для користувачів. Дана база орієнтована на викладачів, студентів університету, працівників галузі охорони здоров'я та фармації, істориків медицини, краєзнавців. Використовуються в роботі також і традиційні картотеки: краєзнавча, «Праці викладачів ВНМУ», «Історія ВНМУ імені М.І. Пирогова».

Основою краєзнавчої діяльності бібліотеки є краєзнавчий фонд, який систематично поповнюється монографіями, підручниками, навчальними виданнями, методичними посібників, у т. ч. із дарчими написами авторів в якості подарунків. Поповнення фонду краєзнавчою літературою відбувається також під час відвідування презентацій творів місцевих авторів. Значним і цікавим доповненням є теки із віднайденими краєзнавчими матеріалами, в т. ч. архівними, неопублікованими; фото- і відеоматеріали, інші документи, у т. ч. на електронних носіях.

Наукова бібліотека поставила за мету в якомога найповнішому обсязі виявити, зібрати, систематизувати, опрацювати, зберегти та популяризувати інформацію про вчених університету, їх наукову спадщину, вклад у розвиток вітчизняної та світової медицини й фармації, історію вишу від його створення до сьогодні, його наукових шкіл, тощо; а також створення на базі віднайдених краєзнавчих матеріалів власної друкованої та електронної біобібліографічної продукції, підготовці краєзнавчих ресурсів для використання їх зареєстрованими читачами та віддаленими користувачами електронних мереж. В рамках науково-дослідної роботи проводиться збір матеріалів за темами: «Ректори ВНМУ ім. М.І. Пирогова», «Професори ВНМУ імені М.І. Пирогова з часу заснування навчального закладу до сьогодні», «Співробітники й студенти ВНМУ в роки Великої Вітчизняної війни», «Праці науковців кафедр ВНМУ», «Історія університету», «Випускники ВНМУ – слава і гордість рідного краю», «Життя і діяльність видатних медиків Вінниччини», «Медики-краяни, що здобули славу за межами України», «Прозові та поетичні твори викладачів і студентів» ін. За два роки зібрано та звірено з першоджерелами понад 120 наукових біографій професорів та завідувачів кафедрами університету. Поступово формується колекція праць вчених. Накопичується також інформація про уславлених випускників навчального закладу. Під час цієї роботи досліджувалися фонди вищеназваних організацій і установ, а також матеріали з фондів особистих зібрань краєзнавців, приватних осіб, зокрема професора доктора медичних наук В.В. Навроцького з Ялти, кандидата медичних наук Ю.Г. Віленського з Києва. Матеріали напрацьовані нашою бібліотекою використовують структури університету, а також різні установи й організації міста, краєзнавці.

Характерною рисою пострадянського періоду в розвитку краєзнавства є повернення до історичних витоків, відродження краєзнавчої спадщини, реабілітація імен. З'явився доступ до розсекречених архівів, зникло табу на імена багатьох репресованих науковців, лікарів, діячів медицини краю. Таким чином віднайдені й визволені з полону забуття документальні матеріали про

незаконно репресованих, а згодом реабілітованих перших директорів Вінницького медичного інституту (нині університет) Г.Д. Брілліанта, О.П. Смолянську, професора, завідувача кафедри загальної гігієни Р.Д. Габовича та багатьох інших. Особливо цінними є знахідки довоєнного періоду розвитку університету та про науковців того часу, оскільки архіви ВНМУ не збереглися й інформацію доводиться збирати по крихтам.

Давні й плідні зв'язки склалися з Національною науковою медичною бібліотекою України. Спільно з нею підготовлено та видано книжку про нашого земляка «Степан Руданський (1834–1873). Поет, лікар, громадянин» (К., 2009) про одного з найкращих лікарів свого часу, талановитого поета й перекладача, фундатора системи охорони здоров'я, предтечі соціальної медицини Південного берега Криму. У 2013-2014 рр. спільно з ННМБУ підготовлено до друку нове видання цієї книжки (готовий сигнальний примірник).

У 2010 р. у співпраці з цією бібліотекою створено електронний варіант унікального біобібліографічного покажчика «М.І. Пирогов». У співдружності з цією бібліотекою проведена ретельна пошукова й аналітична робота з підготовки матеріалів до друкованого ретроспективного біобібліографічного покажчика, присвяченого М.І. Пирогову. В Державному архіві Вінницької області було виявлено і включено до нього близько 120 джерел, унікальних матеріалів про життєвий шлях, лікарську й громадську діяльність, вшанування пам'яті геніального хірурга й анатома. Спільними зусиллями готується до друку покажчик, присвячений патологоанатому, бактеріологу, епідеміологу Володимирі Костянтиновичу Високовичу, уродженцю м. Гайсин Подільської губернії (нині райцентр Вінницької обл.).

Щорічно бібліотека ВНМУ бере участь у літературно-мистецьких вечорах вшанування пам'яті лікаря й поета С. Руданського в Національній науковій медичній бібліотеці України, а також і в Ялті, де він знайшов свій останній спочинок та на його батьківщині в с. Хомутинях Калинівського р-ну, в селі Руданському Шаргородського району на Вінниччині, єдиному у світі, що

носить ім'я поета й лікаря. З 1995 року досліджую лікарську, громадську та літературну діяльність цього видатного поета і талановитого лікаря. З цього часу мною написано понад 100 статей, есе, наукових розвідок, які були опубліковані в різних періодичних виданнях України, у т. ч. медичних, а також наукових збірниках. Маю широкі й плідні зв'язки з багатьма дослідниками й пошанувачами його творчості. Надана ґрунтовна допомога письменнику з Феодосії Є.В. Білоусову в написанні ним художньо-документальної повісті для дітей «Степан Руданський – поет і лікар (Тернопіль, 2008).

Цікавою була зустріч в університеті з випускником цього навчального закладу 1959 року, військовим лікарем вищої категорії, правнучатим племінником С. Руданського – Олексієм Васильовичем Боржковським, яка відбулась за підтримки члена Національної Спілки письменників України Л.М. Куцого, голови Житомирського обласного об'єднання «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, заслуженого журналіста України С.К. Васильчука, лауреата Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені С. Руданського, автора восьми збірок байок, гумору та сатири М.М. Сарахана. До 180-річчя від дня народження поета й лікаря, підготовлено до друку біобібліографічний покажчик «Степан Руданський – лікар-гуманіст».

У науковій бібліотеці Вінницького національного медичного університету 6 лютого 2014 р. відбувся літературно-мистецький вечір пам'яті Степана Руданського за участю членів творчого об'єднання «Літературна вежа» та членів Вінницького куреня гумористів імені Степана Руданського: Віктора Олексійовича Цимбала, Леоніда Мироновича Куцого, Анатолія Григоровича та Анатолія Анатолійовича Бендовських, Володимира Семеновича Рабенчука.

Змістовним було спілкування з магістром інституту славістики Гейдельберзького університету А.Ц. Кострецькою, яка, приїхавши на Батьківщину, звернулася до бібліотеки за допомогою надати їй інформацію за темою: «М.І. Пирогов – керівник групи молодих вчених, відряджених у Німеччину для підготовки до професури у 1862-1866 рр. Листи з Гейдельберга». В подальшому спілкування з науковцем щодо уточнення

бібліографічних даних, окремих фактів продовжувалося за допомогою електронної пошти.

Цікава пошукова робота була проведена з науковцем Кшиштофом Крулікоські – лікарем відділення епідеміології та превентивних новоутворень Центру онкології – Інституту ім. Марії Склодовської-Кюрі у Варшаві (Польща): віднайдено відомості про Вікторію Марію Веркентін, першу жінку-радіолога у відродженій Польщі після 1918 року. В селі Корделівка Калинівського р-ну на Вінниччині, де вона народилася, віднайдено старі житлові будинки, споруджені 1899 р. і 1940 р. біля цукроварні, де працював її батько Оттон Веркентін. Цілком ймовірно, що в них проживала Марія разом з батьками.

Цікава інформація час від часу надходить від директора літературного музею з м. Хмельницького В.І. Горбатюка, голови обласної організації Національної спілки письменників України, лауреата багатьох премій, члена Національної спілки письменників України, адже пристрастю окремих медиків є літературна творчість. Вичерпні консультації з питань медичного краєзнавства надавала науковий працівник Вінницького обласного краєзнавчого музею І.А. Дорош. На жаль, кілька років тому цей чудовий висококваліфікований фахівець пішла за межу... Завжди готова прийти на допомогу Нонна Миколаївна Древа, директор музею обласної клінічної лікарні ім. М.І. Пирогова.

Проводиться плідна робота з кафедрами університету. Спільно з колективом кафедри хірургії № 2 підготовлено та видано біобібліографічний покажчик «Кафедра факультетської хірургії: історія та сьогодення». У виданні представлені історія кафедри, науковий шлях її завідувачів і завучів, короткі відомості про співробітників кафедри від її заснування до наших днів. Всі розділи доповнені бібліографічними списками літератури. 80-річний літопис кафедри супроводжують маловідомі фотоматеріали. Роль навігатора пошуку інформації про науковців виконує іменний покажчик співробітників кафедри. При підготовці даного видання використані матеріали Державного архіву Вінницької області, архіву ВНМУ ім. М.І. Пирогова, літературні джерела,

електронні ресурси мережі Інтернет, довідково-пошуковий апарат наукової бібліотеки університету, обласної наукової бібліотеки ім. К.А. Тімірязєва, а Цікаві матеріали і фотографії були надані співробітниками кафедри.

Покажчик розрахований на науковців, студентів медичних закладів та всіх, хто цікавиться історією медицини рідного краю.

На прохання кафедр патологічної фізіології та патологічної анатомії, судової медицини та права виконано краєзнавчу розвідку про перших професорів цих кафедр Я.Л. Лейбовича та М.М. Смика. Для кафедри факультетської терапії – про її перших завідувачів Айзенберга О.А., Фішензона Ю.Я., Шинкарьову М.П.

У грудні 2013 р. проведено біобібліографічний огляд «Микола Миколайович Болярський (1878-1939)» до 135-річчя від дня народження видатного хірурга-новатора, уролога, анатома, професора, одного із засновників Вінницького медичного інституту, першого завідувача учбової частини інституту, першого заступника директора інституту з науково-навчальної та адміністративно-господарської частини, згодом першого декана цього ж інституту, який організував кафедру госпітальної хірургії і очолив кафедру факультетської хірургії Вінницького медичного інституту. Під час огляду були представлені рідкісні фотодокументи, які розкривають життєвий шлях та лікарську, наукову, педагогічну діяльність вченого.

Спільно з вінницьким видавництвом «ПРАДА-АРТ» у 2013 р. бібліотека підготувала матеріали до 5-го випуску регіонального альманаху «Подільські джерела», що вийшов за назвою «Під знаком Червоного Хреста». Серед членів редакційної колегії – працівники бібліотеки Н.М. Кравчук та О.А. Юрчишина. Зі сторінок цього видання читачі дізнаються багато цікавого про історію медицини краю, університету, його науковців, видатних медиків Вінниччини, знайомляться з літературною творчістю медиків, зокрема Ю.М. Мостового, завідувача кафедри пропедевтики внутрішньої медицини Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, а також цікавим ілюстративним матеріалом. Видання вміщує праці співробітників університету:

Мостового Ю.М., Шувалова С.М., Л.П., Солейко, О.В. Солейко, О.А. Юрчишиної.

Великою популярністю, особливо серед професорсько-викладацького складу та співробітників університету, користується щорічне видання біобібліографічного календаря «Вінниччина медична: знаменні й пам'ятні дати», присвячене визначним подіям в історії Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова, його ювілярам, які зробили вагомий внесок у розвиток університету, становлення університетської та вітчизняної медичної науки. Враховуючи те, що формування навчального закладу нерозривно пов'язане з історією краю, календар містить інформацію про знаменні дати, події, імена видатних медиків – уродженців Вінниччини. Видання розраховане на науковців, студентів, бібліотечних працівників, краєзнавців, всіх, хто цікавиться питаннями історії медицини краю. Календар представлений в текстовому й електронному вигляді. На сайті бібліотеки, згідно статистики, за 14 днів видання переглянули 180 користувачів.

Спільно з ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва проводиться робота з підготовки щорічних «Календаря знаменних і пам'ятних дат Вінниччини», а з ННМБУ – календаря знаменних і пам'ятних дат «Імена в медицині у відгомоні часу» (надається інформація про видатних медиків краю та науковців університету).

Оскільки Вінниччина – одна з пілотних областей, яка першою приступила до реформування медицини, бібліотека підготувала рекомендаційний список літератури «Реформування системи охорони здоров'я на Вінниччині: проблеми та перспективи», до якого увійшло 235 джерел, які містять різні думки з приводу запровадження реформування системи медицини на Вінниччині: за і проти.

У серії «Вчені нашого університету» щорічно виходять у світ біобібліографічні покажчики, присвячені науковцям. Останнім часом побачили світ такі видання: «Сенс оптимізму в мікробіології» (2011 р.) – біобібліографічний покажчик до 75-річчя від дня народження професора Г.К. Палія; «Болюх Борис Афанасійович» (2012 р.) – біобібліографічний покажчик

до 75-річчя професора, завідувача кафедри онкології, променевої діагностики і терапії; в електронному варіанті створено біобібліографічний покажчик «В.М. Мороз» (2012 р.), присвячений до 70-річчю від дня народження ректора університету, академіка НАМН України, професора Василя Максимовича Мороза, ряд інших. На сайті бібліотеки представлена біобібліографічна інформація «Жінки-професори ВНМУ ім. М.І. Пирогова». Користувачі проявили до цієї сторінки надзвичайний інтерес, за статистикою це близько 500 відвідувань щомісячно.

Підготовлено до друку біобібліографічний покажчик «Ректори ВНМУ ім. М.І. Пирогова: 1930-2013», де на основі архівних матеріалів віднайдено раніше невідомі документи про ректорів вузу. Видання також містить раніше не опубліковані фотоматеріали у т. ч. про незаконно репресованих, а згодом реабілітованих перших директорів Вінницького медичного інституту (нині університет) Г.Д. Брілліанта, О.П. Смолянську, М.О. Васильця. Йдеться про вклад ректорів навчального закладу в його створення, розбудову, становлення та розвиток, відновлення з руїн після Великої Вітчизняної війни, в організацію та вдосконалення навчального процесу, зміцнення та розвиток матеріально-технічної бази вузу.

2015 рік оголошено Роком ветеранів Великої Вітчизняної війни. До цієї події та 70-річчя Перемоги проводиться значна підготовча робота до біобібліографічного видання «Творці великої Перемоги» – про співробітників Вінницького медичного інституту, учасників Великої Вітчизняної війни у співпраці з міською організацією ветеранів Великої Вітчизняної війни та обласним відділенням пошуково-видавничого агентства «Книга пам'яті України». Вже зібрано близько 200 біографій, 100 фотоматеріалів. Віднайдено деякі матеріали про воєнний період діяльності інституту, студентський рух 1941-1942 рр. у Вінниці.

Оскільки наукова діяльність багатьох вчених-медиків пов'язана в силу різних обставин з декількома навчальними закладами, виконуємо окремі запити, що надходять з різних куточків України, щодо уточнення

бібліографічних даних, окремих сторінок біографії науковців. В нагоді стають новітні комп'ютерні технології, що прийшли на зміну традиційним: електронна пошта, глобальна мережа Інтернет; до послуг користувачів електронні бази даних, що дозволяють оперативно виконати довідку, поширювати власний краєзнавчий продукт як серед зареєстрованих, так і серед значної кількості віддалених користувачів. Так, на сайтах інших бібліотек, різних установ та організацій віднайдено цікаві матеріали, у т. ч. ілюстративні, повнотекстові документи про вчених ВНМУ імені М.І. Пирогова, видатних лікарів Вінниччини, і якщо є така можливість, то згідно з рекомендаціями III Міжнародної науково-практичної краєзнавчої конференції (Вінниця, 2012), матеріали звіряються з першоджерелами. Таким чином було віднайдено цікаву інформацію про відомого терапевта, професора Б.С. Шкляра; хірурга, професора І.А. Шраєра; ректора ВНМУ С.І. Корхова; оториноларинголога, професора, уродженця, м. Могилів-Подільський Вінницької області В.С. Лянде та багатьох інших.

Краєзнавча діяльність бібліотеки широко висвітлювалася на сторінках періодичних видань, зокрема на шпальтах всеукраїнських газет «Слово Просвіти», «День», «Кримська світлиця» та місцевої – «Вінницька газета», журналу «Вінничанка», де свої статті друкували заслужений журналіст України С. Васильчук, к.м.н., журналіст і письменник Ю. Віленський, та журналісти М. Сарахан, І. Червінчук.

Таким чином, діяльність наукової бібліотеки ВНМУ в царині медичного краєзнавства спрямована на збереження наукової спадщини університету, віднайдення та дослідження незаслужено забутих сторінок історії та імен в історії вузу, створення найбільш повного й повноцінного зібрання наукових біографій вчених, їхніх праць, створення повнотекстової бази даних краєзнавчих матеріалів, упорядкування та відображення масиву краєзнавчих документів у біобібліографічній продукції з застосуванням традиційних і новітніх технологій з метою найповнішого задоволення запитів користувачів.

Краєзнавча робота нашої бібліотеки допомагає не лише досягнути

самобутню історію медицини краю та університету, а й сприяє вихованню в студентів почуття патріотизму, бажання досліджувати й вивчати історію медицини, відкривати нові сторінки історії Вінницького національного медичного університету. А досвід спільної діяльності всіх установ, краєзнавців регіону та України, всіх носіїв краєзнавчої інформації, у т. ч. бібліотек, показує велику результативність корпоративної й кооперативної діяльності на користь розвитку медичного краєзнавства, не лише Вінниччини, а й усієї України.